

เครื่องปั้นดินเผาไทย

ก้าวไกลในอนาคต

* สุวรรณา ตรีมาศ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ตกทอดมาแต่โบราณสามารถบ่งบอกสภาพชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละสมัยได้ดีกว่าหลักฐานอย่างอื่นได้แก่ "เครื่องปั้นดินเผา" การศึกษาเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตเนื่องจากภาชนะดินเผามีสภาพคงทน แม้ว่าชำรุดบ้างเพราะจมอยู่ในดินนานนับปีก็ยังไม่เก็บความสามารถของนักโบราณคดีที่จะนำชิ้นส่วนมาศึกษาค้นคว้าหาแหล่งที่มาของภาชนะชิ้นนั้น จากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทำให้เกิดความภาคภูมิใจที่ธุรกิจการทำเครื่องปั้นดินเผาของไทยนั้นมี ๖ ธุรกิจธรรมดา หากเป็นธุรกิจระดับชาติเพราะผู้ที่ส่งเสริมแนะนำการประกอบธุรกิจนี้ทำให้คนไทยได้รู้จักและเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพมิใช่เพียงแต่ชนชั้นสามัญเท่านั้น

หากยังเป็นถึงองค์พระเจ้าแผ่นดิน คือพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ได้ทรงโปรดนำชาวจีนมาตั้งเตาเผาที่อาณาจักรสุโขทัยเพื่อเผยแพร่การทำเครื่องปั้นดินเผาแก่ราษฎรของพระองค์กระทั่งอาณาจักรสุโขทัยเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแหล่งใหญ่ที่สุดรองจากจีน ในสมัยนั้นหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรกรุงสุโขทัยธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาก็ได้รับการพัฒนาต่อ ๆ กันมาถึงสมัยทวารวดี นครปฐม ราชบุรี และลพบุรีจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของนักโบราณคดีที่จะต้องหาหลักฐานมาประกอบการพิสูจน์ที่มาของภาชนะดินเผาแต่ละสมัยโดยการศึกษา สืบค้น ลวดลาย และความแกร่งของภาชนะเหล่านั้น

การได้รับข้อมูลที่ถูกต้องจากนักโบราณคดีจะทำให้ผู้ซื้อไม่ถูกพ่อค้าหลอกลวงเพราะในปัจจุบันนี้

เครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาอุดรธานีทางตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นที่นิยมและมีราคาค่อนข้างสูง แต่ก่อนนี้นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่าบริเวณบ้านเชียงมีความเจริญอยู่ระหว่าง 1,000 ปีนี้เอง แต่จากการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาและหลุมฝังศพตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ใช้อื่นอีกในภายหลัง ทำให้นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีลงความเห็นว่าดินแดนแห่งนี้มีอายุเก่าแก่กว่า 4,000 ปี ปัจจุบันนี้วัฒนธรรมบ้านเชียงยังคงเป็นปัญหาที่รอคอยการพิสูจน์อยู่

ความแข็งแกร่งของภาชนะดินเผาทึบขึ้นอยู่กับลักษณะของเนื้อดินและอุณหภูมิในการเผา ภาชนะดินเผาของไทยมักจะเปราะกว่าเมื่อเทียบกับของจีนและญี่ปุ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุดิบ ในท้องถิ่นเช่นเนื้อดิน เนื้อหิน และอุณหภูมิในการเผา

เครื่องปั้นดินเผาโดยทั่วไปแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

ประเภทที่หนึ่ง เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเนื้อดิน (Earthenware) สำหรับดินที่นำมาใช้มีลักษณะละเอียด เหนียว และแห้งช้า นั่นก็คือดินเหนียวธรรมดาทั่วไปที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เนื้อดินประเภทนี้เหมาะในการทำภาชนะในครัวเรือน เช่น หม้อข้าว หม้อแกง พาน แจกัน ไห และกระถางต้นไม้ เป็นต้น เมื่อปั้นเสร็จก็นำไปเผาในอุณหภูมิไม่เกิน 1,100 องศาเซลเซียส จะได้ภาชนะดินเผาที่มีสีแดง น้ำตาลเข้ม และน้ำตาลอ่อน ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีทั้งเคลือบ และไม่เคลือบผิว และมีเนื้อค่อนข้างหยาบและหนา

ประเภทที่สอง คือ ผลิตภัณฑ์ประเภทเนื้อแกร่ง (Stoneware) ใช้ส่วนผสมของดินขาว ดิน

เหนียวขาว ดินฟันม้า ดินแก้ว และอ็อกไซด์ของเหล็ก เวลาเผาใช้ไฟอุณหภูมิสูง ระหว่าง 1,190-1,380 องศาเซลเซียส เมื่อเผาสุกแล้วจะได้ภาชนะที่มีสีเทาหรือสีน้ำตาลเนื้อหยาบ แต่มีความแข็งแกร่ง ทนความร้อนได้ดี เหมาะสำหรับใส่อาหารประเภทร้อนและเย็น และถ้าเป็นไห ก็จะเก็บอาหารประเภทหมักดองได้ดี อีกทั้งมีลักษณะพิเศษป้องกันการไหลซึมของน้ำและของเหลวได้เป็นอย่างดี

ประเภทที่สาม คือ ประเภทเครื่องกระเบื้อง (Porcelain) ใช้ส่วนผสมของดินขาว ดินแก้ว ดินฟันม้า เหมือน Stoneware แต่มีขบวนการซับซ้อนในการผสมเนื้อดินหลายขั้นตอน เวลาเผาใช้ไฟในอุณหภูมิตั้งแต่ 1,200 องศาเซลเซียสขึ้นไป ผลิตภัณฑ์ที่ได้จะมีความแข็งแกร่ง โปร่งใสคล้ายแก้ว มีความเหนียวน้อย แต่ป้องกันการไหลซึมได้เป็นอย่างดีพอๆ กับ Stone ware ถ้าต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีความแกร่งพอสมควรเช่น ภาชนะใส่อาหาร กระเบื้อง และงานด้านศิลปะต่างๆ เช่นรูปปั้นตัวคน ตัวสัตว์ และตุ๊กตา เป็นต้น ก็ใช้ไฟในอุณหภูมิระหว่าง 1,210-1,235 องศาเซลเซียส สำหรับผลิตภัณฑ์ที่ต้องการความแข็งแกร่งเป็นพิเศษ เช่น อุปกรณ์ไฟฟ้า หรือภาชนะทดลองทางเคมี ต้องใช้ไฟในอุณหภูมิระหว่าง 1,310-1,431 องศาเซลเซียส

นอกจากการศึกษาความแกร่งของเนื้อดินและเนื้อหินแล้วสีสันและลวดลายก็สามารถบ่งบอกประเภท และอายุของเครื่องปั้นดินเผาแต่ละชนิดได้จริงอยู่ช่วงปั้นดินเผาไทยรวมทั้งช่วงในประเทศต่างๆ ในด้านนี้มาจากช่างจีนทั้งสิ้น แต่คนไทยได้นำมาประยุกต์ให้เข้ากับรสนิยมของชุมชนของตนแม้จะมี

การลอกเลียนแบบบ้างแต่ก็มาปรุงแต่งผสมผสานในด้านการให้สีสัน และการประดิษฐ์ลวดลายเป็นแบบไทยๆ การศึกษาเรื่องเครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพื่อจะได้แยกประเภทได้ถูกต้องว่าอยู่ในสมัยใด

ลวดลายเครื่องปั้นดินเผาในสมัยต่าง ๆ

ภาชนะดินเผาสมัยสุโขทัย ตลอดจน สวรรคโลก และพิษณุโลกมักเป็นภาชนะที่ทำจากดินทรายอย่างหยาบๆ ลวดลายที่นิยมใช้ในสมัยนั้นคือ ลายเชือกทาบ ลายดอกไม้ ลายพรรณพฤกษา และลายปลา มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ

ส่วนเครื่องปั้นดินเผาในสมัยทวารวดีส่วนใหญ่นิยมประดิษฐ์ลวดลายบนภาชนะด้วยการขูดขีด กัด และการทาบหรือประทับ ตบบริเวณปากของภาชนะเป็นลายเส้น ลายลูกคลื่น ลายรูปเมล็ดข้าว ลายนัวมือ ลายกากบาท ลายสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ลายเชือกทาบ และลายเครื่องจักสาน นอกจากนี้ยังนิยมการประทับลายด้วยแม่พิมพ์ที่ทำจากไม้เป็นรูป คน สัตว์ และดอกไม้ เป็นต้น

ในสมัยอยุธยาได้มีการเลียนแบบลวดลายสมัยทวารวดี รวมทั้งมีการออกแบบลวดลายเฉพาะท้องถิ่น ลายประทับที่นิยมในสมัยนั้นคือ ลายรูปคน กษัตริย์ เทวดา ช้าง ม้า กระต่าย สิงห์ และหงส์ เป็นต้น ในกรอบสามเหลี่ยมโค้งมุมแหลม และกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า นอกจากนี้ยังมีรูปพิธีกรรมพระราชพิธี และการดำเนินชีวิตของคนในสมัยนั้น เช่น พระราชพิธีคล้องช้าง พระราชพิธีพิชฆมคจจรด พระนังคัล การเดินทัพด้วยกระบวณช้าง ม้า

และ ทหารราบ การต่อสู้ของนักรบ การล่าสัตว์ ตลอดจนการแต่งกายของบุรุษในสมัยนั้นที่นิยมการนุ่งผ้าสั้นๆ ไม่สวมเสื้อ เทคนิคการประทับลายนิยมกันมากในภาคกลาง เช่น สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ส่วนทางภาคเหนือ ภาคเหนือตอนล่าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำภาชนะเครื่องเคลือบมากกว่า และมีการออกแบบลวดลายเฉพาะถิ่นแต่ก็ยังมีส่วนร่วมสมัย

ก่อนที่จะมาเป็นธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาปัจจุบัน

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยรวมตัวกับอาณาจักรอยุธยาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 อยุธยากลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญ และเป็นเมืองท่าจอดเรือสำเภาทำหน้าที่รับซื้อสินค้าจากจีนและญวนส่งไปขายแถบหมู่เกาะทางใต้ เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ตลอดจนอินเดีย และประเทศทางตะวันตก เครื่องปั้นดินเผาไทยที่ส่งออกได้แก่ ถ้วย ชาม แจกัน ไห และอื่น ๆ ส่งมาจากแหล่งผลิตที่สุโขทัยซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแหล่งใหญ่ที่สุดรองจากจีนแต่นำเสียดายที่การผลิตต้องหยุดชะงักในระหว่างการสู้รบกับพม่า สำหรับเครื่องปั้นดินเผาประเภทส่งออกจะเน้นการเคลือบเป็นพิเศษเกี่ยวกับการขนส่งในระยะไกล การเคลือบพิเศษเรียกว่าการเคลือบ เซลาดอน (Celadon) น้ำเคลือบเซลาดอนทำจากเถ้าถ่านของไม้ และหินฟันม้าซึ่งมีส่วนผสมของแร่เหล็ก และเผาในอุณหภูมิสูงถึง 1,250 องศาเซลเซียส ซึ่งจะทำให้ภาชนะมีโทนสีเขียวตั้งแต่เขียวชด สีเขียวอมเหลือง และเขียวมะกอก แม้ว่าไทยจะส่งเครื่องปั้นดินเผาเป็นสินค้าออกก็ตาม แต่ก็ยังมีการส่งสินค้าภาชนะดินเผาจากจีน และญี่ปุ่นมาใช้ในราชสำนัก และในกลุ่มคนชั้นสูงทั้งใน

สมัยอยุธยา และในรัตนโกสินทร์ไทยส่งเครื่องเบญจรงค์จากประเทศจีน จีนผลิตให้เฉพาะราชสำนักไทยโดยทำลวดลายบนเคลือบเป็นลายไทย เช่นลายเทพพนม ลายตามเรื่องรามเกียรติ์ และลายครุฑ เป็นต้น ต่อมาเครื่องเบญจรงค์เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในกลุ่มคนชั้นสูง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้มีการส่งช่างไทยไปเรียนวิชาการทำเครื่องเบญจรงค์จากจีน คนไทยใช้สีทองในการทำลวดลายเรียกว่า "ลายน้ำทอง" แม้ว่าฝีมือจะสู้ช่างจีนไม่ได้ แต่ก็ยังนำภาคภูมิใจที่เรามิได้ลอกเลียนแบบจากจีนโดยสิ้นเชิง นอกจากจะส่งเครื่องปั้นดินเผามาจากจีนแล้วไทยยังส่งเครื่องปั้นดินเผาจากประเทศต่างๆ ในแถบยุโรป

รัฐบาลไทยเล็งเห็นความสำคัญของผลิตภัณฑ์ชุมชนคือเครื่องปั้นดินเผาหรือที่คนสมัยใหม่นิยมเรียกว่า เซรามิก (Ceramics) จึงส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมนี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 โดยมอบให้ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำนักลงทุนอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเครื่องปั้นดินเผาภาคเหนือที่จังหวัดลำปางเพื่อให้บริการด้านวิชาการแก่บรรดาผู้ประกอบการเซรามิกในจังหวัดลำปาง และภาคเหนือเพื่อกระจายทางสู่คู่แข่งต่างชาติโดยมีผู้เชี่ยวชาญ

จากประเทศญี่ปุ่นมาให้ความปรึกษา และช่วยแก้ไขปัญหาด้านเทคนิคต่างๆ แก่โรงงาน กระทรวงศึกษาธิการก็ให้ความร่วมมือส่งเสริมวิชาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเช่นเดียวกันตั้งแต่ พ.ศ. 2509 โดยให้กรมการฝึกหัดครูเปิดหลักสูตรอุตสาหกรรมศิลป์ในระดับ ป.กศ.สูง(ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง) ที่วิทยาลัยครูพระนคร วิชาที่เปิดสอนได้แก่สาขาวิชาช่างปั้นดินเผา

ต่อมาใน พ.ศ. 2518 วิทยาลัยครูพระนครได้เปิดการสอนสาขาวิชาการต่างๆ ในระดับปริญญาตรี หมวดวิชาอุตสาหกรรมศิลป์ได้รับการยกฐานะเป็นคณะวิชาอุตสาหกรรมศิลป์ทำหน้าที่ผลิตครูช่างปั้นดินเผา และช่างปั้นดินเผาระดับปริญญาตรีมาช่วยพัฒนางานของชาติให้สืบไป

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสินค้าส่งออกของประเทศไทยได้แก่ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องประดับ ในปี พ.ศ. 2535 สินค้าทั้งสองประเภทมีมูลค่าส่งออกเพียง 2,596.8 ล้านบาท และในปี พ.ศ. 2536 ในช่วง 7 เดือนมีมูลค่าส่งออก 2,227.35 ล้านบาท จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาเป็นธุรกิจที่ควรสนับสนุน และน่าจับตามองเป็นอย่างยิ่ง □□

บรรณานุกรม

กนกวรรณ นิลเพชร "ของขวัญไทยอนาคตไกลในต่างแดน" ผู้ส่งออก 7, 153. ธันวาคม 2536.

จอห์น ซอร์. เครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คราฟท์แมน 2524.

ผาสุข อินทราวุธ. ดรรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี. กรุงเทพฯ สยามการพิมพ์ 2528.

พระนคร, วิทยาลัยครู. ร้อยปีวิทยาลัยครูพระนคร. กรุงเทพฯ ฟันนี่พับลิชชิง 2535.

ศิลปากร, กรม. แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน. กรุงเทพฯ กรมศิลปากร 2531.